

MEGJEGYZÉSEK AGÁRDI PÉTER KÖNYVÉHEZ*

Jobb későn mint soha: az utóbbi években annyira munkába voltam fogva, hogy nem jutottam hozzá Nagy Péternek, mint az Irodalomtörténet főszerkesztőjének, tett ígéretemet betartani, mármint hogy folyóiratában hozzászóljak Agárdinak ifjúsági munkámat taglaló művéhez.

A recenziót köszönettel kezdem. Őszintén szólva meglepett és meghatott, hogy egy számomra teljesen ismeretlen magyar ifjú tudós oly komolyan kezdett foglalkozni majdnem félszázaddal ezelőtt írt cikkeimmal és tanulmányaimmal, azzal a törekvéssel, hogy a lehető legtárgyilagossabban ítélje meg

* *A szerkesztőség megjegyzése:* Az *Irodalomtörténet* szerkesztősége örömmel ad helyt a jelenleg Franciaországban élő 77 éves Fejtő Ferenc cikkének, amely a kortárs, a tanú szemlélyes emlékeivel, hitejével idézi föl a 30-as évekbeli magyar progresszió irányzatait, személységeit. Cikkének az adott ösztönzést, hogy — ritka alkalmaként szellemi életünkben — megérhette: ifjúkori esszéista munkásságáról Agárdi Péter könyvet írt (*Értékrend és kritika. Fejtő Ferenc irodalomszemlélete a 30-as években*. Bp. 1982. Gondolat). A személyes recenzió közlését — kortörténeti érdekességén túl — az is indokolja, hogy a folyóirat 1983. 1. száma publikálta azt a terjedelmes interjút, amelyet Fodor Ilona készített vele, az 1982. 2. számban pedig Agárdi Péter akkor még készülő Fejtő-munkájának egyik fejezete is napvilágot látott.

Fejtő Ferenc cikke — miként Agárdi Péter könyve is — vita tárgya lehet, s az is. E vitának ugyanakkor van egy olyan történelmi-világ-nézeti dimenziója, amelynek mentén a szerkesztőség félreérthetetlenül le kell hogy szögezze a Fejtőtől eltérő álláspontját. Nincs itt mód mindezt részletezni, csak jelezzük: a Komintern VII. kongresszusa semmiképpen sem taktikai, hanem stratégiai jelentőségű fordulat volt a munkásmozgalom, sőt az egész XX. századi progresszió történetében; a kommunista mozgalom és eszme — minden torzulásával együtt is — még egy nem kommunista értelmiségi számára sem minnősíthető egyszerűen „eltorzított világszemléletű szektáé”-nak; s természetesen másként látjuk az 1948 s az utána következő éveket is. Mindezt ugyanazzal a tisztelettel és toleranciával jelezzük, amit egy más meggyőződésű tekintélyes alkotó megérdemel, de amelyet mi — a hozzá képest „másként gondolkodók” — is elvárunk.

munkásságomat, amennyire ez az ő – az enyémtől eltérő – világnézetével összeegyeztethető lehetett. Szemmel láthatóan igazságos akart lenni, s ez nem könnyű feladat, nem is nagyon divatos. Meg kell köszönnöm, hogy vette magának a fáradságot, hogy azt a tömérdek rágalmat, amelyet sajtóban és könyvekben Lukácstól és Révaitól kezdve József Jolánon és Szántó Juditon át Cserépfalviig rám szórtak, a tények alapos vizsgálata útján megcáfolja.

Azt hiszem, először Lukácsban fogamzott meg az ötlet, hogy bűnbakot faragjanak belőlem, Attilának a párttól és Judit asszonytól való elszakadásáért. Mint az emlékirataimban megírom, Lukács személyesen akart rábeszélni, hogy a „jó ügy” érdekében, ezekért a barátai számára kellemetlen eseményekért a felelősséget nyilvánosan magamra vállaljam. Megbízói nyilván nem számítottak arra, hogy nem vagyok mazochista. Agárdi mindebben helyreállítja a valóságot: Attilát nem én, hanem a Komintern és az MKP akkori szektás, dogmatikus politikája befolyásolta, amikor búcsút vett tőlük. Az ő kezdeményezésére mentem el Mónushoz, akit ő akkor már ismert, és léptem be a Szociáldemokrata Pártba, hogy vele együtt a *Szocializmus* munkatársa legyek. (Ötven évvel azután, az olasz szocialista párt vezetője, Craxi miniszterelnök kért fel, hogy teoretikus folyóiratának, a *Mondoperaion*nak állandó munkatársa legyek. Amiből látható, hogy alapjában véve nem sokat változtam.)

Attilával egy időben fedeztük fel Marx ifjúkori műveinek Kröner-kiadását, amelynek tanulmányozása mindkettőnk megerősített abban a tudatban, hogy Marx az aufklärista humanizmus folytatója volt, betetőzője akart lenni, és elméjében a „forradalom” szó nem oktalan vérengzést és felelőtleniséget jelentett, hanem több és nem kevesebb szabadságot. Egyikünk sem volt elég edzett sztalinista ahhoz, hogy belássa, hogy a pártnak akkor is igaza van, amikor téved. Ezen a gyengémen sajnós ma sem tudtam túljutni.

Ugyancsak Agárdi elemzéseinek köszönhetem, hogy miután elfelejtettem őket, újra felfedezem magam is érdemeimet

a marxista módszert helyesen alkalmazó irodalom és kritika-elmélet terén, amelyhez az impulzust egyébként Thienemann pécsi tanárom adta volt, aki ugyancsak „előremutató és problematikus” gondolkozó volt. Azt hiszem, bátorság kellett Agárdinak ahhoz, hogy ne csak a renegátság vádja alól rehabilitáljon, hanem Lukáccsal, Veres Péterrel, egyéb nagyságokkal folytatott vitáimban a legtöbbször nekem adjon igazat. A népies (azaz fajvédő földreformizmus) és urbánus (azaz polgári-szociáldemokrata szövetség) koncepciói körüli nézeteltérésekben úgy érzem, óvatosan, inkább felénk hajlik, azt is fölfedezve, hogy ami engem illet, minden tőlem telhetőt elkövettem, hogy Babitscsal és Illyéssel való jó kapcsolataimat a két csoport megbékítésére és közös antifasiszta küzdelmének előmozdítására használjam föl. Sajnos sikertelenül.

Karl Popper, aki később tanítómesterem lett, írta, hogy kétféle kormányzat létezik: az egyik, amelyiktől, például általános választással, meg lehet szabadulni, mert az intézmények ezt lehetővé teszik és a hagyományok megnehezítik az intézmények eltörlését; a másik, ahol az állampolgárok csak egy diadalmas forradalom segítségével lennének képesek megszabadulni a zsarnoktól, ami legtöbbször lehetetlen. (Azóta a görögök, spanyolok, portugálok, argentinaiak, braziliaiak megmutatták, hogy nem is olyan lehetetlen.) De a mi helyzetünk paradoxona az volt, hogy az urbánusok és népiesek együtt vallottunk kudarcot (ezt Illyéssel, a háború után, kibékülésünkkor, megállapítottuk) mert demokráciánk nem volt, és „diadalmas” forradalomra – olyanra, amelynek eredménye demokrácia lett volna és nem egy új zsarnokság – semmi kilátásunk nem volt. Tehát tehetetlenségünkben, nem akarva tudomásul venni, hogy egy rossz békének és szellemi-anyagi elmaradottságunknak áldozatai vagyunk, vagy álmodoztunk, vagy egymást martuk. Egy Szatmári nevű matematikus barátom, aki híres volt jóstehetségéről, pontosan kiszámította, hogy a munkanélküliség növekedése és a kapitalizmus csődje miatt legkésőbb 1933 elejére kitör a világforradalom. Hát ki is tört, de hogyan?

Még ma sem hevertük ki. A *Szép Szó* kör a kis népek föderációjának századeleji gondolatát akarta felújítani, azért mentünk Prágába, Pozsonyba fraternizálni a csehekkel. Ki is kaptunk érte! S részben jogosan, mert akárcsak 19 után a bécsi emigránsok, nem ismertük fel, hogy Benešék demokráciája egy a miénknél alig különb nacionalizmusnak, mikro-imperializmusnak takarója.

Agárdi olvasása után nehéz lesz majd elhithetni, hogy a *Szép Szó* gárda, Attilával az élén, nem vette ki derekasan részét a faszizmus és a reakció elleni küzdelemben. Abban is helyreállítja az igazságot, hogy Mónussal együtt, egy a „szociáldemokrata-polgári demokrata tengelyre épített Népfrontot” kívántunk létrehozni, s nem fogadtuk el az akkori, bizony elég jelentéktelen létszámú KP-nak Moszkvából diktált vezetési igényét. S bizony az 1939–1941-es események, amelyek már Párizsban értek, azokat látszottak igazolni, akik a VII. kongresszus Népfrontpolitikájában főleg csak taktikai fordulatot láttak.

Örülök annak, hogy Agárdi nem igyekezett Féja Géának 1938-ban ellenem indított sajtókampányát elkendőzni, amely annál visszataszítóbb volt, hogy a *Viharsarokkal* kapcsolatban, kevéssel külföldre távozásom előtt, erélyesen kiálltam mellette a *Szép Szó*ban, és azt is elismeri, hogy „antikommunizmus”-om ellenére (lásd 117-ik oldal) állást foglaltam az orosz szövetség mellett. Viszont sajnálom, hogy szinte jóváhagyóan idézi egy Papp Lajos nevű úrnak azt az állítását, hogy 1938-ban vagy 1939-ben, „a jobboldali francia kormány, a francia szocialista párt támogatásával, magyar nyelvű lap kiadásával bízott meg”. Ez tiszta sületlenség. A francia kormánnyal semmi kapcsolatomban nem volt. Az illető Pappnak nagy tehetsége lehet a fantáziálásához. Azt pedig, hogy Illyés rám célozta volna *Szolga* című versének nyilait, Flóra is megcáfolta – a vers megjelenése idején erre az eszmetársításra senki se gondolt és gondolhatott.

Végső soron, amit Agárdi szememre hány, az, hogy nem maradtam hű egy eltorzított világszemléletű szektához,

amelyről úgy éreztem, hogy hűtlen lett az eszmékhez, amelyekért összeházasodtam vele. Előre kellett volna látnom, hogy . . . no de mit folytassam. Ha újra kezdhetném, ugyanúgy csinálnám. Ez nyilván vérmérséklet, észjárás és értékítélet kérdése. De még egyszer köszönöm Agárdinak, hogy legalább számos idézésével alkalmat adott a mai nemzedéknek arra, hogy fogalmat alkothasson munkámról, megértse ki voltam, mi voltam, mit akartam, azon kívül, hogy egyike voltam az elsőeknek, ha ugyan nem az első, aki József Attila világméretű nagyságát felismertem és hirdettem. Remélem, hogy Agárdi könyve csak kezdet. Életem és munkásságom ugyanis 1948-ban, utolsó magyar nyelvű könyveim megjelenése évében, nem ért véget . . . úgy hogy elvárhatom, hogy a *Szép Szó* teljes újrakiadásával, Ignotus Pál, Gáspár Zoltán, K. Havas Géza és többi társam elhallgatott műveinek kiadásával együtt azóta írt számos írásom nyomdafestéket fog látni Magyarországon is, nem csak Japánban, Izraelben, Olaszországban stb.

FEJTŐ FERENC